

Ruimte voor het onderwijs kan niet wachten tot 2032

Je bent 12 jaar. Je gaat van de basisschool naar het voortgezet onderwijs. Vanuit de veilige omgeving van de tafel-, niveau- en stamgroepen kom je in het keurslijf van een vast rooster met 12, 13 verschillende leraren. Voor allemaal verschillende vakken met vastgespijkerde inhoud. Je eigen ontwikkelingslijn wordt vervangen door (cijfer)rapporten en meestal ben je al voorgesorteerd op je cognitieve eigenschappen. Haal je toch te veel onvoldoendes voor de toetsen in een jaar, dan word je verplaatst of je blijft zitten. Een eufemistische term voor een extra jaar dat verloren gaat. Ben je te goed, dan ga je maar onderpresteren. Anders moet je ook die vertrouwde klas uit. En dit nieuwe keurslijf wordt langzamerhand steeds strakker ingesnoerd. Tegen het einde van je schoolloopbaan gaat het er vaak alleen nog maar om dat je het examen haalt. En niet alleen jij maar ook je docent en je school worden op de resultaten van rendement en examencijfers afgerekend.

Voor leerlingen is het voortgezet onderwijs vaak een pijnlijk proces van aanpassing aan vaste inhoud, regels en structuur. Veel scholen doen hun uiterste best om van het keurslijf een ruimer vallende mantel te maken. Ze zorgen voor projectonderwijs, geven wat vrije keuzemogelijkheden in het rooster, laten kinderen meedoen aan wedstrijden, bieden extra vakken en talentstromen aan. De meeste ruimte wordt nog gevonden in de onderbouw en in het beroepsgerichte vmbo. Maar in de bovenbouw is het afgelopen. Behalve bij de paar vakken met alleen een schoolexamen is er nauwelijks vrije ruimte. Bijna altijd wordt gewerkt met een vast lesrooster met vaste docenten, de onderwijstijd is tot op de minuut vastgelegd en er zijn nauwelijks keuzes voor plaats, tijd, tempo, leerstijl en interesse van de leerling. Dat dit ook weinig motiverend is voor de professionele, bevlogen leraar, zal duidelijk zijn.

Om de eigen kwaliteiten van leerlingen én leraren beter te benutten is meer flexibiliteit binnen het systeem nodig. Dat vereist een veel grotere operatie dan alleen een modernisering van de inhoud waar de discussie van Onderwijs2032 momenteel vooral over gaat. De verplichtende examenprogramma's (schoolexamen en centraal schriftelijk) moeten worden teruggebracht tot zeg 50% van de onderwijstijd. Dat dwingt tot het maken van fundamentele keuzes voor wat er echt belangrijk is voor toekomstig functioneren, in de maatschappij, in een veranderend werkveld en voor de persoonlijke ontwikkeling. Een voorzet voor die 50%. We stellen Nederlands (inclusief eindtermen taal), Engels en wiskunde (inclusief eindtermen rekenen) verplicht. Verder kan de leerling kiezen voor een sterk gereduceerd alfa-, beta- of gammapakket aan vakken (algemeen voorbereidend op mavo, havo en vwo of beroepsgericht voor het vmbo). Vaste pakketten met een afgewogen inhoud om op niveau de vereiste basisinhoud te bieden.

Daarnaast maken we 30% van de onderwijstijd vrij voor eigen keuzes van leerlingen en leraren (capita selecta binnen en buiten de huidige curricula, binnen en buiten de school), waarbij expliciet gewerkt wordt aan en beoordeeld op het verwerven van 21ste eeuwse vaardigheden: leren hoe je leert, leren hoe je samenwerkt en communiceert, leren hoe je ICT-vaardig en maatschappelijk bewust kunt zijn. De ervaring leert dat die vaardigheden zich slecht laten onderwijzen binnen de strakke kaders van de examenprogramma's. Maar ze kosten wel gewoon (veel) tijd. Ze worden het beste aangeleerd door leerlingen onderwerpen naar keuze te laten bestuderen en daarmee opdrachten en projecten in allerlei vormen te laten uitvoeren. De beoordeling kan aan de hand van verslagen, werkstukken, presentaties en observaties. Door eisen te stellen aan de manier van beoordelen is de kwaliteit gegarandeerd.

De laatste 20% (gemiddeld een dag in de week) wordt besteed aan het ontdekken en ontwikkelen van de specifieke talenten die elk kind heeft, zoals muziek, wiskunde, een andere taal, techniek, ontwerpen, peer-coaching, schrijven, uitvinden, timmeren, filosofie en sport. Een mentor begeleidt de leerling en eventueel kan vakspecifieke hulp van buiten worden ingeroepen. De leerling verantwoordt zich door een portfolio aan te leggen en het eindresultaat kan bijvoorbeeld via een uitvoering, presentatie of meesterproef worden beoordeeld. Die laatste vorm biedt veel mogelijkheden om de verdieping van het talent aan te tonen.

De voordelen van deze 50-30-20-verhouding zijn enorm. Vervolgopleidingen weten met het verplichte deel nog steeds zeker dat een bepaalde basis op niveau aanwezig is. Tegelijk worden kinderen veel beter dan nu opgeleid voor beroepen en een maatschappij die we nu nog niet kennen. Ze leren leren, met vaardigheden die een leven lang van pas komen. Eigen interesses en talenten van kinderen krijgen voldoende ruimte waardoor ook hun motivatie sterk zal stijgen. De docent krijgt de kans eigen onderdelen toe te voegen. Wie heeft niet de beste herinneringen aan de bevlogen docent die vanuit eigen inspiratie jouw toekomst voor een deel heeft bepaald? Leren en onderwijzen wordt weer uitdagend en betekenisvol. En misschien nog wel het belangrijkste: er ontstaat ruimte om ook eens een keer wat mis te laten gaan. Want daar wordt vaak nog het meeste van geleerd.

Tegelijk moge het duidelijk zijn dat een dergelijke opzet een groot beroep zal doen op de vernieuwingskracht van scholen. Naast een rooster voor de 50% standaard moet er een krachtige leeromgeving worden gecreëerd die de klassikale vorm overstijgt. Daar moet de organisatie geschikt voor gemaakt worden. Een grotere inzet van ICT kan dit mogelijk maken. Ook docenten zullen meer dan nu in staat moeten zijn om met elkaar dat flexibele onderwijs met optimaal maatwerk vorm te geven. De inspectie zegt al langer dat activerende didactiek met differentiatie tussen leerlingen de belangrijkste opgave is om beter onderwijs te krijgen. Veel scholen, docenten en leerlingen werken al

met projecten en eigen ontwikkelingslijnen van leerlingen. Maar in het onderwijs van vandaag mag dat vooral niet ten koste gaan van de examenresultaten. Dat is een klem waar we in onderwijsland elkaar in vasthouden. Daarbij is de belangrijkste voorwaarde om de ruimte van het 50-30-20-model te verwezenlijken dat er vertrouwen is in het vermogen van het onderwijs (scholen, docenten, leerlingen en ouders) om een veel groter deel zelf in te vullen en de kwaliteit daarvan met elkaar te garanderen.

Pieter Hogenbirk

Zelfstandig onderwijsadviseur, tot augustus 2014 rector van een grote middelbare school, voormalig inspecteur en landelijk procesmanager voor ICT in het onderwijs